

атайлаб инкор қилиш умуман мулоқот жараёнини бузади ва унинг нормал кечишига имкон бермайди. Бевосита ишлаб чиқаришда пайдо бўладиган аналогик вазият эса ишнинг сифати ва умумий ҳолатига салбий таъсир кўрсатмай мулоқотда намоён бўладиган яна бир коммуникатив сифат - бу одамлардан қандайдир шаблон, тайёр, кўникиб қолинган сифатларни кутишдир. Масалан, бошлиқ тасавурида "барча ходимларнинг албатта сўзсиз бўйсунганини" кутиш, оддий ходимда эса - барча ишни аниқ йўналиш бўйича бошлиқдан олиш, ёки тажрибали киши албатта хато қилмаслиги ҳақидаги тасавурлар бўлиши мумкин. Бундай кутишларнинг оқланмаслиги одатда зиддиятларни келтириб чиқариши табиий.

Бундан ташқари, одамларда яна шундай тафовутлар ҳам борки, баъзилар умуман жамият ва одамлардан жуда кўп нарсаларни кутади ва талаб қиладиганлардир, қолганлар эса, анча содда одамлар бўлиб, улар кўпроқ ўз ҳис кечинмалари билангина чегараланадилар ва ўзгалар ҳаётига анча бефарқ бўладилар. Биринчилари ҳам, иккинчилари ҳам мулоқотда ва муомалада қатта хатоларга йўл қўйишлари мумкин, демак, одамларни самарали ҳамкорликка ҳамда унда намоён бўладиган сифатларга ҳам ўргатиш ва уларни тарбиялаш керак экан.

Адабиётлар

1. Донцов А.И. Практическая социальная психология как область профессиональной деятельности. // Под ред. Ю.М. Жукова, Л.А. Петровской. - М.: 1997. - С. 123-129.
2. Ғозиев Э.Ғ., Мамедов Қ.Қ. Касб психологияси. - Тошкент: 2003. 104-б.
3. Климов Е.А. Психология профессионала. - Москва-Воронеж: 1996. - С. 152.
4. Зеер Э.Ф. Психология профессий. Учебное пособие. - М.: 2005. - С. 346.

Мақолада шахс меҳнат фаолиятининг барча даврларида унинг ишга муносабати, унинг ишлаш қобилияти ҳақида сўз этилади. Касб эгасида айнан ўз касбига меҳр-муҳаббатни уйғота олиш зарурлиги, ижтимоий-психологик установкалар бера олиш, ишчи-ҳодимлар учун яратилган меҳнат шароитлари, умуман, табиий шарт-шароитлар ҳам бевосита таъсир қилиши айтиб ўтилади.

РЕЗЮМЕ

В статье речь идёт об отношении личности к работе за весь период его трудовой деятельности. А также затрагиваются вопросы о необходимости умения пробудить у обладателя профессии любви именно к своей профессии, умения давать социально-психологические установки, о созданных условиях труда для работников, вообще, о непосредственном воздействии природных условий.

РЕЗЮМЕ

The article deals with the attitude of the individual to work for the whole period of his entire work activity. There have been studied the issues of awakening the ability in the owner of the profession of love to his profession, the ability to give social-psychological attitudes about the created conditions to workers, about the direct impact of natural conditions.

SUMMARY

ШАХСЛАРАРО МУЛОҚОТ ВА МУОМАЛА МАДАНИЯТИНИНГ ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

И.Ибодуллаева - магистрант

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти

Таянч сўзлар: мулоқот, интроверт, экстраверт, муомала, ёлғизлик, тушқунлик, психик функциялар.

Ключевые слова: общение, интроверт, экстраверт, отношение, одиночество, упадок, психологические функции.

Key words: communication, introvert, extrovert, manners, loneliness, decline, psychological functions.

Мулоқот - одамлар ўртасида биргаликдаги фаолият эҳтиёжларидан келиб чиқадиган боғланишлар ривожланишининг кўп қиррали жараёнидир. Мулоқот (муносабат) биргаликда фаолият кўрсатувчилар ўртасида ахборот айирбошлашни ўз ичига олади. Бунда муносабатнинг коммуникатив жиҳати ҳисобга олинади. Кишилар муносабатга киришишда аввало тилга мурожаат қиладилар. Мулоқот тушунчасини коммуникация тушунчасидан фарқлаш лозим. Коммуникация - тирик ва ўлик табиатдаги тизимлар ўртасида ахборот алмашинувини англатади. Ҳайвонлар ўртасидаги сигналлар алмашинуви, инсоннинг техник воситалар билан алоқа қилиши, буларнинг барчаси коммуникацияга мисол бўлади. Мулоқот фақат инсонлар ўртасида амалга оширилиши мумкин. Мулоқотнинг инсон ҳаётидаги аҳамияти бекиёсдир. Инсон боласи айнан бошқалар билан мулоқотда, муносабатда бўлиш жараёнида шахсга айланиб, мулоқот орқали инсон ижтимоий тажриба ва маданиятни эгаллаб боради.

Зеро, инсон психик тараққиёти мулоқотдан бошланади. Мулоқотсиз инсоният жамияти бўлиши

мумкин эмас. Айнан мулоқот ҳамкорликда фаолият юритувчи индивидлар жамоасини шакллантиради. Мулоқот воситасида ҳамкорликдаги фаолият ташкил этилади. Демак, мулоқот ва фаолият ўзаро чамбарчас боғлиқдир. Бир пайтларда Америкада барча тамадди-хоналарни автоматлаштириш авж олган эди. Аммо кўп ўтмай уларнинг эгалари касодга учрай бошладилар. Маълум бўлишича, бу ерга одамлар нафақат тамадди қилиш, балки суҳбатдош топиш учун ҳам келганлар. Бундан кўринадики, инсонлар доимо мулоқотга эҳтиёж сезадилар ва уни қондиришга ҳаракат қиладилар.

Мулоқотнинг яна бир жиҳати муносабатга киришувчиларнинг ўзаро биргаликдаги ҳаракати - нутқ жараёнида фақат сўзлар билан эмас, балки ҳаракатлар билан ҳам айирбошладан иборат. Масалан, муносабатга киришар эканмиз, у бизни қониқтирса имо-ишора билан мулоқотда бўламиз.

Муносабатнинг кейинги жиҳати мулоқотга киришувчиларнинг бир-бирларини идрок эта олишларидир. Масалан, биз бир киши билан мулоқотга киришишдан аввал уни ҳурмат қилиб ёки менсимасдан муносабатда бўламиз. Демак, мулоқот жараёнида

коммуникатив (ахборот узатиш), интерактив (ўзаро биргаликда ҳаракат қилиш) ва перцептив (ўзаро биргаликда) идрок этиш амалга оширилади. Мулоқот одамлар амалга оширадиган фаолиятлар ичида етакчи ўринни эгаллаб, у инсондаги энг муҳим эҳтиёжни - жамиятда яшаш ва ўзини шахс деб ҳисоблаш билан боғлиқ эҳтиёжини қондиради.

Маълумки, одамлар гуруҳидан узоклашган, улар назаридан қолган инсоннинг кўли ишга ҳам бормади, борса ҳам жамиятга эмас, балки фақат ўзигагина манфаат келтирадиган ишларни қилиши мумкин. Масалан, кўплаб тадқиқотларда изоляция, яъни одамни ёлғизлатиб қўйишнинг унинг руҳиятига таъсири ўрганилган. Масалан, узок вақт термокамерада бўлган одамда олий психологик функциялар яъни идрок, тафаккур, хотира, хиссий ҳолатларнинг бузилиши қайд этилган. Олимларнинг олиб борган тадқиқотларига кўра тақдир тақозоси билан ёлғизликка маҳкум этилган одамларнинг максадли фаолият турлари билан ўзларини банд этишлари у қадар катта салбий ўзгаришларга олиб келмаган. Лекин барибир ҳар қандай ёлғизлик ва мулоқотнинг етишмаслиги одамда мувоzanатсизлик, хиссий берилувчанлик, ҳадиксираш, ўзига ишончсизлик, қайғу, ташвиш ва хавотирланиш ҳисларини келтириб чиқаради. Шуниси қизиқки, ёлғизликка маҳкум бўлган инсонлар маълум вақт ўтгач овоз чиқариб, гапира бошлашаркан. Бу аввал бирор кўрган ёки хис қилаётган нарсаси хусусидаги гаплар бўлса, кейинчалик нимагадир қараб гапиравериш эҳтиёжи пайдо бўлар экан. Масалан, олим М.Сифр илмий максадларини амалга ошириш учун 63 кун ғор ичида яшаган. Кейинчалик унинг ёзишича, бир неча кун ўтгач, у турган ерда бир ўргимчакни ушлаб олади ва у билан диалог бошланади. «Биз, деб ёзади у шу ҳаётсиз ғор ичидаги танҳо тирик мавжудотлар эдик. Мен ўргимчак билан гаплаша бошладим, унинг тақдири учун қайғура бошладим...»

Шахснинг мулоқотга бўлган эҳтиёжининг тўла қондирилиши унинг иш фаолиятига ҳам таъсир кўрсатади. Одамлар, уларнинг борлиги, шу муҳитда ўзаро гаплашиш имкониятининг мавжудлиги факти кўпинча одамни ишлаш қобилиятини ҳам ошираркан, айниқса, гаплашиб ўтириб қилинадиган ишлар, биргаликда ёнма - ён туриб бажариладиган операцияларда одамлар ўз олдига турган ҳамкасбига қараб кўпроқ, тезроқ ишлашга куч ва қўшимча ирода топади.

Шунинг учун ҳам бундай тоифадаги шахслар умуман бегона одам билан ҳам гаплашиб, киришиб кета олади. Гаплашгиси келмаган бегонанинг психологиясини тушуниши қийин ("Қандай қилиб гаплашишни хоҳламаслик мумкин?", - деб уйлайди у). Экстрове́ртнинг қизиқишлари ҳам тез-тез ўзгариб туради, у дўстларини ҳам, ўртоқларини ҳам алмаштириб туришга интилади. Бундан ташқари, у ўта киришувчан бўлганлиги учун ҳам ҳар қандай шароитда вазиятдан чиқиш усуллари тўғрисида тез хулосага келади, ўта қизиқувчан, дунёда бўлаётган ҳодисалар, "миш-мишлар"ни билиш унинг учун зарурдир. Экстрове́рт кек сақламайди, бугун урушган одами билан эртага ҳеч нарсга бўлмагандай апоқ-чапоқ бўлиб кетиши мумкин.

Интрове́рт эса экстрове́ртнинг мутлоқ тескари тои-

фаси бўлиб, у кўпроқ ички диалог формасидаги мулоқотни афзал кўради, яъни ёлғизликда мулоҳаза юрийтиш, ўзи ҳақида ўйлаш ва улар учун асосий ишдир. Шу боис ҳам унда мулоқотга ўстановка жуда суст, одамларнинг уни тушунмай қолишларидан доимо хавотирда бўлади. Интрове́рт китоблар олами, фалсафий фикрлашлар қулидир, чунки у одамлар гуруҳида содир бўлиб турадиган зиддиятлардан чўчиди, ўзини олиб қочади. Агар мулоқотда бўладиган бўлса ҳам кичик яъни 2-3 кишидан ортиқ бўлмаган гуруҳни афзал кўради. Шунда ҳам ҳар куни эмас, баъзан-баъзан учрашиб туриш, гаплашганда ҳам "шахсий" мавзуларда эмас, умумий гаплар ҳақида суҳбатлашишни яхши кўришади. Чунки у экстрове́ртдан фарқ қилиб, ўз "Мен"ининг бошқаларга ўхшамаслигини доимо эсда тутлади.

Мулоқот қонуниятларини билиш ҳамда уни ўрнатиш малакалари ва қобилиятларини ривожлантириш муҳимдир. Ҳар бир кишининг ўз «Мени» атрофдагилар билан бўладиган мулоқот жараёнида шаклланади, Шахснинг ҳаёт йўллари аввал оилада, боғча, мактаб, институт, ишхона, кексалар орасида, яъни гуруҳ ва жамоаларда ривожланади. Бизнинг юксак маънавий эҳтиёжларимиздан бири - бу мулоқотга бўлган эҳтиёждир. Мулоқотга бўлган эҳтиёжимиз қондирилмаса, онгимиз ҳам ривожланмайди. Шунинг учун биз доимо мулоқотга бўлган эҳтиёжларимизни қондиришимиз лозим. Кимлар биландир бўлган мулоқотдан қониқиш ҳосил қиламиз, лекин айрим ҳолларда эса биз қониқмасликни ҳис қиламиз. Мулоқот жараёнининг мураккаб психологик табиатини билиш, турли шароитларда самарали муносабатлар ўрнатиш малакасини ошириш ҳар қандай тоифадаги инсонларнинг ҳар қандай фаолият туридан қатъий назар тараққий этишида, психологик ривожланишида, жамиятда ўз ўрнини топишида энг муҳим воситадир. Мулоқот шахслараро муносабатларнинг шундай кўринишидирки, унинг ёрдамида одамлар бир-бирлари билан ўзаро руҳий жиҳатдан алоқага киришадилар, ўзаро ахборот алмашадилар, бир-бирларига таъсир ўтказадилар, бир-бирларини ҳис қиладилар, бир-бирларини тушунадилар.

Мулоқот ижтимоий психологик ҳодиса сифатида ижтимоий турмушнинг барча соҳаларида иштирок этиб, ҳамқорлик фаолиятининг моддий, маънавий, маданий, эмоционал, мотивацион қирраларининг эҳтиёжи сифатида вужудга келади. Инсонда юзага келадиган ҳар хил эҳтиёжларни мақсадга мувофиқ равишда қондириш мулоқот маромига боғлиқ бўлиб, шахслараро муносабат, баркамол авлод, комил инсон ғояларини англайди. Мулоқот муваффақиятининг негизи шахснинг руҳий дунёси, эҳтиёжлари мотивацияси, характер ҳислати, индивидуал-типологик хусусияти, қобилияти, эътиқоди каби инсоннинг фазилатлари, сифатлари намоён бўлиши, ривожланиши ҳисобланади.

Мулоқот жараёнида мулоқотдошларнинг тасаввурлари, қизиқишлари, ҳис-туйғулари, кўникмалари, воқелик натижасини олдиндан сезиш, пайқаш, таъсир ўтказиш услуби таркиб топиши мумкин. Мулоқот ташқи таъсирлар, намуналар асосида ўзини-ўзи тузатиш, қайта тарбиялаш, шахсий имкониятини руёбга чиқариш учун пухта замин ҳозирлайди, комиллик сари етаклайди.

Адабиётлар

1. Климов Е.А. Общая психология. –М-Питер: 2001
2. Давлетшин М.Г. Психологиядан луғат. -Т.: ТДПУ, 1998
3. Дубровина И.В., Данилова Е.Е., Прихожан А.М. Психология / Учеб. для студентов сред. пед. уч. завед. – М.: Академия, 1999. –С. 464.
4. Реан А.А., Коломинский Я.Л. Социальная педагогическая психология. – СПб.: Питер, 1999. –С. 480.

РЕЗЮМЕ

Мақолада шахслараро мулоқот ва муомала маданиятининг психологик хусусиятлари ҳақида сўз боради.

РЕЗЮМЕ

В статье речь идёт об особенностях межлических общений и психологической культуре диалога.

SUMMARY

The article deals with the psychological features of interpersonal communication and culture of communication.